

I. PROCESY INTEGRACYJNE

Studia Oecumenica 9
Opole 2009

STANISŁAW RABIEJ
Opole

JEAN MONNET – OBYWATEL ZJEDNOCZONEJ EUROPY

Jednym z „ojców zjednoczonej Europy” jest zapewne Jean Monnet – francuski polityk, dyplomata, ekonomista, finansista. Ten gruntownie wykształcony, prawdziwy „obywatel świata” już w okresie międzywojennym robił karierę w międzynarodowych instytucjach politycznych i gospodarczych. Nabyte doświadczenia wykorzystał po 1945 roku, aktywnie uczestnicząc w procesie europejskiej integracji. Pozostał jednak w cieniu francuskiego deputowanego, ministra i premiera Roberta Schumana. Był między innymi pomysłodawcą idei ogłoszonej jako „Plan Schumana”¹. Tym projektem wspierał współpracę gospodarczą państw europejskich. Promował ideę zjednoczonej Europy w myśl zasady: „aby pokój mógł istnieć trwale, musi dojść do powstania zjednoczonej Europy”. Ca-

¹ Plan Schumana został przedstawiony 9 maja 1950 r. przez ministra spraw zagranicznych Francji Roberta Schumana we współpracy z Jeanem Monnetem i dotyczył propozycji wspólnej koordynacji produkcji węgla i stali w RFN i Francji. Na tej podstawie miała powstać organizacja międzynarodowa, otwarta dla innych państw Europy. W konsekwencji plan miał za zadanie ekonomicznie powiązać Francję i Niemcy tak, aby nowa wojna stała się niemożliwa z przyczyn ekonomicznych oraz podwyższyć stopę życiową społeczeństw. Plan był załącznikiem europejskiej integracji i przyczynił się do stworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. W 1957 roku 6 państw podpisało Traktaty rzymskie, na mocy których powołano Europejską Wspólnotę Gospodarczą i Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (EURATOM). Zob. I. SCHUMAN, *Pour l'Europe*, Paris 1963; T. JUDT, *Große Illusion Europa*, München 1994; H. RIEBEN, *Un changement d'esperance, la declaration du 9 mai 1950*, Lausanne 2000.

łe dorosłe życie Jeana Monneta było służbą na rzecz tak pojętej jedności na Starym Kontynencie. Warto bliżej przyjrzeć się jego życiu i dziełu.

1. Między polityką i ekonomią

Długie, dziewięćdziesięciodziesięcioletnie życie, Jean Monnet rozpoczął w Cognac (9 XI 1888), w rodzinie kupieckiej. W wieku szesnastu lat przerwał studia we Francji, aby kontynuować je w Londynie, gdzie zgłębiał biznes i język angielski. Zaangażowany w rodzinne przedsięwzięcia finansowe podróżował do Rosji, Egiptu, krajów Skandynawii, Kanady i Stanów Zjednoczonych. W latach I wojny światowej stworzył plan koordynacji zasobów wojennych Francji i Anglii, zaakceptowany przez władze wojskowe obu państw. Reprezentował Francję w Międzysojuszniczej Komisji Morskiej. W 1919 roku został mianowany sekretarzem generalnym Ligi Narodów przez premiera Francji. Zajmował to stanowisko do 1923 roku. W okresie międzywojennym uczestniczył w tworzeniu Banku Inwestycyjnego w Nowym Jorku, równocześnie służył jako doradca finansowy firmom amerykańskim, a w 1927 roku zajął się stabilizacją polskiego złotego. W 1929 roku założył własny bank w San Francisco nazwany Bancamerica – Blair. W latach 1934-1936 pracował nad budową chińskiej sieci kolejowej².

W sierpniu 1940 Monnet został wysłany przez rząd brytyjski do USA jako członek brytyjskiej rady do spraw dostaw wojennych, gdzie został doradcą prezydenta Roosevelta. Po zakończeniu II wojny światowej Monnet został wyznaczony przez Charles'a de Gaulle'a na komisarza planowania, stanął na czele komitetu do spraw modernizacji kraju, opracowując plan rekonstrukcji gospodarki francuskiej, nazywany też „Planem Monneta”³. Na skutek realizacji planu wzrosła produkcja elektryczności, węgla i stali, a Francja łatwiej pokonywała skutki II wojny światowej⁴.

W 1950 roku Monnet spotkał się z Etienne Hirschem i Paulem Deuterem, aby ułożyć projekt współpracy Niemiec i Francji w dziedzinie produkcji węgla i stali. Kilka tygodni później projekt ten zaopiniował pozytywnie francuski dyplomata, Robert Schuman. Ostatecznie 8 kwietnia 1951 roku podpisano traktat

² CH. LE DRÉAU, *Quelle Europe ? Les projets d'Union franco-britannique (1938-1940)*, w: „Actes du Colloque RICHIE”, *Quelle(s) Europe(s) ? Nouvelles approches en histoire de l'intégration européenne*, Bruxelles 2006.

³ Plan Monneta był w istocie pierwszym pięcioletnim planem modernizacji i odbudowy gospodarki narodowej. W 1945 r. Monnet przedstawił projekt ożywienia gospodarczego; wezwał do modernizacji francuskiego przemysłu i rolnictwa; przewidziano między innymi 48 godzinny tydzień pracy. Uzyskana przebudowa miała wspierać francuski udział w Planie Marshalla, a także w dalszej perspektywie Plan Schumana. Zob. A.S. MILWARD, *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*, London 1992, 97-98.

⁴ F. DUCHENE, *Jean Monnet: The first Statesman of Interdependence*, New York 1994, 35.

powołujący Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, a Monnet stanął na czele Wysokiej Władzy – organu wykonawczego Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali⁵.

W 1955 roku założył Komitet Akcji na rzecz Stanów Zjednoczonych Europy, który miał za zadanie przeprowadzić integrację gospodarczą szóstki państw – członków EWWiS. Monnet przyczynił się do powstania w 1957 roku EWG oraz Euroatomu, w 1974 Rady Europejskiej, następnie Parlamentu Europejskiego. W 1976 roku otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Europy za zasługi dla budowania jedności Europy. Zmarł 16 marca 1979 roku. Swoim relatywnie długim życiem wpisał się w poczet tych ludzi, którzy bardziej chcą coś znacznego zrobić, aniżeli tylko siebie czynić znacznymi. Na trwałe stał się przykładem Europejczyka świadomego nowych wyzwań.

2. W cieniu swego gabinetu

Stojąc od stycznia 1946 roku na czele francuskiego Komisariatu Planu, Monnet nabył niezrównanej umiejętności w kierowaniu niewielkimi grupami wysoko kwalifikowanych fachowców, skoncentrowanych na realizacji jasno zdefiniowanych i konkretnych zadań. To właśnie Monnet był autorem formuły, która stała się dewizą instytucji europejskich: „Kiedy zbiera się ludzi z różnych środowisk, stawia się ich wobec tego samego problemu i powierza im zadanie rozwiązania go, ci ludzie zmieniają się w oczach. Od momentu, kiedy przestaną bronić partykularnych interesów, przyjmują bez trudu ten sam punkt widzenia”. Monnet był najgłębiej przekonany o konieczności organicznego zjednoczenia Europy. Nie sądził jednak, iż da się to osiągnąć drogą rewolucyjną, metodą ataku frontalnego. Dlatego trzymał się z daleka od ugrupowań federalistów i nie wziął udziału w Kongresie Europejskim w 1948 roku. Przeczuwał, że Haga będzie terenem zawieszonego w próżni krasomówstwa. Zresztą instynktownie stronił od tłumnych zgromadzeń i teatralnych gestów. Był raczej człowiekiem pracy gabinetowej i efektywnego działania w małych i spójnych ekipach⁶.

Przeświadczony o nieskuteczności całościowego podejścia do problemu jedności Europy, Monnet wynalazł metodę sektorową. Integracja, według niego, stosowana na ograniczonym wycinku życia Europy, miała doprowadzić do utworzenia instytucji wyposażonych w rzeczywiste władze i – w przypadku sukcesu – zostać przeniesiona, wraz z zebranymi doświadczeniami, na inne. W ten sposób, rozszerzając stopniowo obszary współpracy, Europa miała dojść do pełnego zjednoczenia ekonomicznego, politycznego i społecznego.

⁵ A. YODER, *The Ruhr Authority and the German Problem*, „The Review of Politics” 17 (1955) 3, 345-358.

⁶ J. MONNET, *Mémoires*, Paris 1976.

W końcu lat 40-tych i na początku 1950 roku podjęcie konkretnych kroków w tej dziedzinie wydawało się Komisarzowi Planu palącą potrzebą. Niebywałe napięcie w stosunkach międzynarodowych i szerzące się przekonanie o nieuniknionym wybuchu III wojny światowej paraliżowało energię i unieruchamiało społeczeństwa w oczekiwaniu katastrofy. Dokonanie czegoś całkowicie nowego w historii miało wydobyć Europę Zachodnią z zaczarowanego kręgu „zimnej wojny”. Dlatego w gronie czterech najbliższych współpracowników Monnet przygotował projekt Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, mający na celu złączenie ścisłymi więzami gospodarczymi Francji, Niemiec i innych krajów europejskich gotowych do współpracy. Chodziło o postawienie pod władzę instytucji europejskich, niezależnych od rządów narodowych, dwóch dziedzin produkcji, które w końcu lat 40-tych były jeszcze zasadniczą podstawą każdej gospodarki. Projekt ten miał m.in. na celu wykluczenie raz na zawsze wojny między krajami Europy Zachodniej. Energia i stal były przecież niezbędną podstawą produkcji materiału wojennego, wyposażenia sił zbrojnych i wszelkiego typu akcji militarnej. Schuman dał się przekonać o słuszności projektu Monneta, mimo iż był to plan absolutnie bez precedensu. Pociągał go on m.in. dlatego, że otwierał możliwość stworzenia nowego typu stosunków między Francją i Niemcami, krajami odgradzonymi od siebie wiekami wojen, nieufności, uprzedzeń i nienawiści. Schuman zdawał sobie sprawę, że „Niemcy nie były bardziej niebezpieczne niż wtedy, kiedy były odizolowane”. Wydawało mu się niezbędne włączenie Niemiec do organizacji europejskiej, dysponującej realną władzą, pozwalającej Niemcom na rozwój i postęp, otwierającej przed nimi perspektywę pełnego równouprawnienia w rodzinie narodów, ale wykluczającej możliwość agresji lub dominacji z ich strony.

Ze strony J. Monneta i R. Schumana padła więc jasna propozycja odejścia od polityki hegemonii w stronę podporządkowania, bez przymusu i rezygnacji z części swej autonomii, na rzecz wspólnego dobra. Miało też wzrastać zainteresowanie ze strony dużych państw współpracą ze słabiej rozwiniętymi gospodarczo krajami. Te zasady wpisane zostały w ustrój instytucjonalny Europy, odsłoniły całe swoje piękno w późniejszej dekadzie stopniowego odchodzenia od zasad makiawelizmu w stronę strategii federalistycznej⁷.

3. Zwolennik struktury federalnej

W opinii wielu Monnet był przedstawicielem sektorowego podejścia do integracji państw europejskich. Twierdził on bowiem, iż należy ją rozpocząć od pewnego fragmentu życia gospodarczego, a następnie poszerzać o kolejne sektory w oparciu o zdobyte doświadczenie. Wychodząc z założenia, iż zjednocze-

⁷ CH. TUGENDHAT, *Making Sense of Europe*, London 1986, 6.

nie polityczne jest niemożliwe bez integracji ekonomicznej, Monnet był między innymi gorącym zwolennikiem wprowadzenia amerykańskiego planu pomocy gospodarczej dla powojennej Europy (Plan Marshalla). Marzeniem Monneta było utworzenie Stanów Zjednoczonych Europy i tej idei gotów był poświęcić całą swoją energię. Dlatego też w roku 1955 utworzył – wspomniany już wcześniej – kierowany przez niego Komitet Akcji na Rzecz Stanów Zjednoczonych Europy, działający do 1975 roku. Głównym zadaniem tej organizacji było wspieranie gospodarczej współpracy państw zachodnioeuropejskich. Działalność Monneta na rzecz integracji europejskiej była impulsem do tworzenia kolejnych, po EW-WiS, wspólnot – Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Euratomu. Jak ważną rolę dla Monneta odgrywały w procesie zjednoczenia instytucje świadczą jego słowa: „Ludzie przemijają. Nasze miejsce zajmą inni. Osobistych doświadczeń nie potrafimy potomnym przekazać – wraz z nami one giną. Pozostawić im jednak możemy instytucje. Życie instytucji jest dłuższe niż ludzi. Ponadto – gdy są dobrze zaprojektowane – potrafią one gromadzić w sobie mądrość i nią obdarzać kolejne pokolenia”⁸.

W sumie ten mąż stanu całym swoim dorobkiem w obszarze polityki i gospodarki stanął wśród zwolenników Europy konfederacji, czyli związku państw jako podstawy procesów zjednoczeniowych. Jego zdaniem, luźna integracja samodzielnych państw miałaby polegać na współpracy międzynarodowej, a nie ponadnarodowej. Podobnie jak ówczesny prezydent Francji – Charles de Gaulle – opowiadał się za tzw. „Europą ojczyzn”. W jej ramach proponował utworzenie na Zachodzie ugrupowania gospodarczego, ale bez uszczuplenia suwerenności państw członkowskich⁹. Był on świadom ścierania się dwóch zasadniczych koncepcji dotyczących procesu integracji europejskiej. Obok zwolenników jedności rozumianej na modłę konfederacji, pojawili się zwolennicy opcji unijnej, stawiający interes ponadnarodowy przed racjami poszczególnych państw i społeczeństw. Początek drogi ku integracji był naznaczony koniecznością jasnego wyboru jednej z proponowanych metod. Kongres haski pozostawił tę kwestię otwartą. Określona strategia jednoczenia Starego Kontynentu była określona przez kolejne inicjatywy poszczególnych państw Europy Zachodniej. Motorem rozwoju idei zjednoczonej Europy stało się z czasem partnerstwo Francji i Niemiec. Z terenu tych państw pochodzą wielcy „ojcowie procesu integracji europejskiej”. W tym gronie ma swoje miejsce J. Monnet. W żadnym wypadku nie należy do tych, którzy

⁸ J. MONNET, *Mémoires*, 56.

⁹ Federalistyczna koncepcja jednoczenia Europy opierałaby się na zasadach: autonomii, kooperacji i prawnie uregulowanych sposobach rozwiązywania konfliktów, subsydiarności i sprawiedliwym podziale wiedzy oraz partycypacji. Te kryteria pozwalają odróżnić federalizm od innych form strukturalnych, jak partykularyzm czy centralizm. Zwolennikiem koncepcji konfederacyjnej był m.in. papież Pius XII, który zawęził ją tylko do europejskich państw katolickich. F. KINSKY, *Federalizm model ogólnoeuropejski*, tłum. B.M. Harasimowicz, Kraków 1999.

usiłowali uprawiać polityczno-społeczny paternalizm. Dobrze rozumiejąc prawdziwe dobro Europy, odegrał fundamentalną rolę w jej zjednoczeniu. Taką rolę przypisuje mu historia i do tej pory nie zostało to bynajmniej zakwestionowane. Duże uznanie w oczach potomnych znajduje jego klarowna postawa jako męża stanu kierującego się klarownymi zasadami uprawiania polityki i sterowania gospodarką. Śladem tej estymy są liczne propozycje oznaczania imieniem Jeana Monneta wielu późniejszych inicjatyw w obszarze nauki i kultury.

4. „Program Jean Monnet”

Jednym z przykładów żywego upamiętnienia imienia tego architekta zjednoczonej Europy jest program *Jean Monnet Action* – znany od 1989 roku jako inicjatywa Komisji Europejskiej¹⁰. Głównym celem programu jest promowanie wiedzy o integracji europejskiej. Działania podejmowane w ramach programu obejmują głównie: konferencje naukowe, wsparcie działalności dydaktycznej (między innymi w postaci Katedr Jean Monnet, Modułów Europejskich), wsparcie działalności badawczej. Kryją się za tym programy dydaktyczne, obejmujące zarówno ogólne, jak i szczegółowe aspekty integracji europejskiej. Zakwalifikowane projekty winny mieć interdyscyplinarny charakter. Ich szczegółowa zawartość jest konstruowana przez wykładowców uczelni realizujących odpowiednio skonstruowany program. Komisja Europejska wspiera przede wszystkim te projekty, które są przeznaczone dla studentów takich kierunków jak: nauki ścisłe, medycyna, filozofia, języki, sztuki piękne, historia, gdzie zazwyczaj programy studiów nie obejmują przedmiotów europejskich.

Program *Jean Monnet Action* jest wdrażany w 62 krajach świata oraz 750 uniwersytetach. Projekty finansowane w ramach *Jean Monnet Action* docierają co roku do 250 tysięcy studentów. Jednym z beneficjentów tegoż programu stał się Uniwersytet Opolski. Na swoim posiedzeniu 19 czerwca 2009 roku Komisja Europejska wybrała, spośród kilkuset nadesłanych projektów, cztery aplikacje z Polski, w tym dwie z Uniwersytetu Opolskiego. Dzięki tej decyzji powstała nowa Katedra Jean Monnet: „Ekumeniczne drogi pojednania w Europie” – ks. prof. dr hab. Stanisław Rabiej, Wydział Teologiczny oraz Moduł Europejski: „Wyzwania klimatyczno-energetyczne w integrującej się Europie” – dr Rafał Riedel z Instytut Politologii¹¹.

¹⁰ Program jest realizowany na podstawie Decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 791/2004/WE z dnia 21 kwietnia 2004 r. (Dz. Urz. UE 2004 L 138/31).

¹¹ Katedra Jean Monnet to symboliczny termin odnoszący się do pełnoetatowej posady nauczycielskiej. Profesor mianowany na tę posadę powinien zajmować się problematyką integracji europejskiej. Grant nie może przekroczyć 75% wszystkich kosztów. Podział funduszy przeznaczonych na ten cel w okresie trzyletnim, ma wspomóc działania akademickie na rzecz kształcenia w szeroko rozumianej problematyce jednoczenia Europy. Natomiast Moduł Europejski to krót-

Należy przypuszczać, że poprzez przyznawanie grantów – imienia Jeana Monneta – instytucjom akademickim, Komisja Europejska nie tylko upamiętni osoby stojące u podstaw procesu integracji, ale przede wszystkim przyczyni się do poprawy znajomości spraw związanych z budową Europy, zapewni dostęp do informacji i wiedzy związanej z integracją europejską oraz odsłoni naukowe zasoby i działania akademickie w tym zakresie. Cieszy fakt, że środowisko akademickie Opola zostało dowartościowane przyznanymi grantami. Uniwersytet Opolski wzbogacił tym samym swoją ofertę edukacyjną w kolejnych latach kształcenia na poziomie europejskim. Dzięki powstałym jednostkom naukowym urzeczywistnia się ogromny zamysł „ojców jednoczącej się Europy“. Ich imiona wpisują się w bieżącą historię „nowych obywateli Starego Kontynentu“.

Jean Monnet – the Citizen of United Europe

Summary

Jean Monnet (1888-1979) is regarded by many as a chief architect of European unity. Never elected to public office, Monnet worked behind the scenes of American and European governments as a well-connected pragmatic internationalist. Jean Monnet devoted his final energies to writing his *Mémoires*, in which he recorded the lessons of his experience and his mode of action for generations to come. He died on 16 March 1979 at the age of ninety-one. Jean Monnet liked to quote this saying: „There are two categories of men: those who want to be someone and those who want to do something“. If there was ever a man who could be placed in the second category without hesitation, Monnet was that man. In fact, he agreed wholeheartedly, adding, „There is less competition“. At the European Council in Luxembourg on 2 April 1976 the heads of states and governments proclaimed Jean Monnet an „Honorary Citizen of Europe“.

The European Union itself maintains his memory with the Jean Monnet Programme of the Directorate-General for Education and Culture. This aims to promote knowledge on European integration on a worldwide scale, especially at the

kie kursy (30 godzinne) związane z integracją europejską, dotyczące jednej z czterech priorytetowych dziedzin programu Jeana Monneta. Priorytetowo są traktowane moduły przeznaczone dla studentów niezajmujących się wprost tematyką europejską, czyli studentów medycyny, nauk ścisłych, pedagogiki, sztuki, języków itp.

university level. The Jean Monnet Action (support for University-level projects on European integration) includes the creation of Jean Monnet Chairs, Centers of Excellence, Modules, Information and Research activities as well as support for academic associations of professors and researchers in European integration. Jean Monnet projects are selected on the basis of their academic merits and following a process of rigorous and independent peer review. The Jean Monnet Action was originally launched in 1989. It is currently present in 62 countries on the five continents. Between 1990 and 2008, the Action has helped to set up approximately 3,000 teaching projects in the field of European integration studies, including 141 Jean Monnet European Centers of Excellence, 775 Jean Monnet Chairs and 2,007 European modules and permanent courses. The Jean Monnet Action brings together a network of 1,500 professors, reaching audiences of 250,000 students every year. Since 2009, among the Jean Monnet Chairs and European modules two are at University of Opole.